

Westerse belangen en de oorlog in Turks Koerdistan

LUDO DE BRABANDER

Van de vier landen waar de grootste groep Koerden leeft, is Turkije een speciaal geval. Al sedert de jaren zestig zoekt het land aansluiting bij Europa. Verder dan een zeer nadelige douane-unie is het nog niet gekomen. Lidmaatschap van de Europese Unie wordt geweigerd omdat er geen vergelijk komt rond Cyprus en de Egeïsche Zee en vooral, zo benadrukken Europese diplomaten althans, omdat de mensenrechten worden geschonden, de Koerden worden onderdrukt en meer algemeen, omdat er heel wat schort aan de normale democratische werking van het staatsbestel. Dat neemt niet weg dat Turkije al sedert 1952 lid is van de NAVO. De kritiek die vanuit de Europese Unie op Turkije wordt gespuid, is binnen dit militaire bondgenootschap ver te zoeken. Turkijes lidmaatschap staat buiten elke discussie. Meer nog, Turkije is een belangrijke partner. Vanuit Turks perspectief bekeken is de verontwaardiging over de houding van de Europese Unie dan ook te begrijpen. Er wordt duidelijk met twee maten en twee gewichten gemeten

Wat ons interesseert is, waarom Turkije zich als NAVO-lid zoveel meer kan permitteren dan wat als voorwaarde wordt gesteld tot Europees lidmaatschap. Waarom wegen 'democratische waarden' veel minder zwaar? Waarom kan Turkije bij zijn geregelde invallen in Noord-Irak (men spreekt zelfs van een permanente veiligheidszone in het grensgebied) alle regels van het internationale recht ongestraft aan zijn laars lappen?

In deze bijdrage zal eerst worden stilgestaan bij de Turkse staatsideologie, het Kemalisme, omdat daar één van de belangrijkste verklaringen te vinden is voor het oorlogsgeweld tegen de Koerden. In de rest van deze bijdrage zal worden stilgestaan bij de rol van het Westen. Er worden een aantal mogelijke verklaringen gezocht voor de tolerante houding of beter actieve steun van de NAVO ten aanzien van de repressie en mensenrechtenschendingen in Turks-Koerdistan.

Het conflict

De Koerden

Het Koerdische volk behoort wellicht tot het grootste op aarde dat niet over een eigen staat beschikt. Tussen de 25 en 30 miljoen Koerden leven verspreid over Turkije, Irak, Iran en Syrië.¹ Daarnaast leven er nog vele honderdduizenden in Europa, de Verenigde Staten en Centraal-Azië. Wat Koerdistan zou kunnen zijn is qua oppervlakte gelijk aan het grondgebied van Groot-Brittannië en Duitsland samen. Maar de landen waarin ze leven zijn als de dood voor een onafhankelijk of autonoom Koerdistan. Voor de gastlanden is het 'Koerdische vraagstuk' onbestaande. De verschillende regeringen proberen voortdurend culturele waarden te vernietigen, de Koerdische etnische identiteit te verloochenen en aarzelen zelfs niet om een genocidaire politiek te voeren. Koerdistan heeft altijd af te rekenen gehad met repressie, terreur en oorlogen. Elk verzet wordt hard onderdrukt met talrijke burgerslachtoffers tot gevolg, zoals tijdens de drie grote opstanden in het vooroorlogse Turkije (vooral rond Dersim) of de Koerdische opstand in Noord-Irak in de nasleep van de eerste Golfoorlog tussen Irak en Iran eind de jaren tachtig waarbij niet gearzeld wordt om chemische wapens in te zetten (zoals in Halabja).

Hoewel de Koerden op zijn zachtst gezegd niet kunnen rekenen op een gunstig internationaal klimaat, en daar zijn allerlei redenen voor waarvan we verder enkele zullen opsommen, bestaat het 'Koerdische vraagstuk' wel degelijk: het bestaat al eeuwen.²

Het manifesteert zich ook steeds hardnekkiger. In de jaren tachtig is er voor het eerst een Koerdische guerilla actief in de drie staten met het grootste aantal Koerden: Turkije, Iran en Irak.³ Maar overal is de strijd op een impasse uitgelopen. Op momenten dat de gelegenheid zich voordoet weigert de internationale gemeenschap politiek te interveniëren. Maar even belangrijk is de onderlinge verdeeldheid, die een pan-Koerdische beweging heeft verhinderd. De Koerdische gemeenschappen hebben in elke staat aparte historische ontwikkelingen doorgemaakt. Die artificiële scheiding is voor een groot deel verantwoordelijk voor het gebrek aan samenwerking en het formuleren van gemeenschappelijke doelen tussen de verschillende Koerdische groepen.⁴ Die verdeeldheid wordt aangewakkerd waarbij de Koerden de speelbal zijn in een machtsspel tussen buurlanden die allemaal regionale ambities koesteren. Dit heeft geleid tot de meest bizarre allianties, waarbij uiteindelijk ook de Koerden mekaar zijn gaan bevechten. De Koerdisch Democratische

Cijfers uit 1990 geven het volgende beeld. 13,8 miljoen Koerden in Turkije (24,3% van de bevolking); 6,1 miljoen in Iran (11%); 3,9 miljoen in Irak (20,7%); 1,2 miljoen in Syrië (9,5%). Zie: Kurds and Kurdistan: facts and figures. In: *The International Journal of Kurdish Studies*. The Kurdish Library, New York, 1996, vol. 10, nr 1 en 2, pp. 180 - 181.

Bedirxan, Celadet Alî. *De la question Kurde*. Istanbul, Avesta, juli 1997 (herdruk uit 1934).

Kutschera, Chris. *Le défi Kurde. Ou le rêve de l'indépendance*. Parijs, Bayard éditions, 1997.

Galletti, Mirella. *The reasons why the Kurds are stateless*. Toespraak gehouden in Zweden, Kurdiska Riksförbundet, 5 maart 1998.

Partij (KDP) van Barzani, die voor zijn strijd tegen de Patriottische Unie van Koerdistan (PUK) en de Koerdische Arbeiderspartij (PKK) allianties aanging met respectievelijk het Iraakse en Turkse leger, is daar het meest illustere voorbeeld van.

Kemalisme

Na de ineenstorting van het Ottomaanse rijk belooft Mustafa Kemal, beter bekend als Atatürk – vader van de Turken – de geallieerden dat hij zich tevreden zal stellen met de grenzen zoals uitgetekend door het Verdrag van Lausanne uit 1923. Dat verdrag is evenwel een herziening van het Verdrag van Sèvres uit 1920 waarin nog sprake is van een onafhankelijk Koerdistan. Het nieuwe verdrag lijft een groot deel van Koerdistan bij Turkije in. De andere Koerdische gebiedsdelen worden ingedeeld bij het latere Irak, Syrië en Iran.

Atatürk wil een moderne op het Westen gerichte natie die ondeelbaar zou zijn. Sedertdien wordt een assimilatiepolitiek gevoerd tegen Koerden, Syriërs, Armeniërs, Grieken, e.a. Voortaan is alleen nog maar sprake van 'Turken'. Tot in 1992 zullen Koerden 'Bergturken' worden genoemd. Elke aanspraak op een eigen Koerdische identiteit wordt de kop ingedrukt. Voor de Tweede Wereldoorlog breken er drie belangrijke opstanden uit in Turks-Koerdistan⁵. De bloedige afloop en de daaropvolgende repressie maakt dat de strijd van de Koerden voor de erkenning van hun rechten als volk een tijdlang worden opgeschort.

Na de Tweede Wereldoorlog zullen de militairen hun stempel op het land drukken. Na een schuchtere poging tot democratisering volgt een reeks van staatsgrepen (1960, 1971 en 1980). De staatsgreep van 1960 resulteert in een belangrijke grondwetsherziening. De nieuwe grondwet installeert de Nationale Veiligheidsraad (MGK), een orgaan waarlangs het leger zich verzekerd weet van de politieke controle. In de Nationale Veiligheidsraad zitten de president, premier, de stafchef van het leger, de chef van de inlichtingendiensten en de commandanten van de verschillende krijgsmachtonderdelen. Deze raad wordt door vele waarnemers de echte regering genoemd. Het is vanuit deze veiligheidsraad dat zware druk werd uitgeoefend op de regering van Necemetin Erbakan, die ten slotte in de zomer van 1997 ten val zou komen. Volgens waarnemers ging het om een verdoken staatsgreep.

De militairen zien zichzelf als de behoeders van het Kemalisme, maar ook van de grondwet, waarin staat dat de bevolking "loyaal" dient te zijn "aan het nationalisme van Atatürk" (art. 2).⁶ In een dergelijke politieke omgeving is er voor de Koerden

⁵ 1925: de opstand van Sjeik Seïd van Piran, die eindigt met de terechtstelling van de belangrijkste leiders; 1927-1930: Opstand van Agiri (berg Ararat) onder leiding van generaal Nouri Pacha van Bitlis, die na hevige gevechten in 1932 naar Iran moet vluchten. Een nieuwe wet treedt in voege krachtens dewelke het gebied in vier zones wordt ingericht, waarvan één totaal dient te worden ontruimd. De Koerden heten voortaan 'bergturken'. 1937-1938: de opstand van Dersim geleid door Seyid Riza uit verzet tegen de verregaande assimilatiepogingen en deportaties. De opstand kent een zeer bloedige afloop. Dersim wordt omgedoopt tot Tunceli (Ijzeren vuist). Tot vandaag heerst er onrust in dit gebied. Zie: *Dossier Koerdistan*. Brussel, Koerdisch Instituut, 1991, pp. 32-37

⁶ *The constitution of the Republic of Turkey*. Ankara, Directorate General of press and information of the Turkish Republic, 1997, p. 6

geen plaats. De militairen zien elke verwijzing naar Koerdistan als ontzettend subversief. Er is geen alternatief dan een harde militaire aanpak.

Het conflict in het Zuid-Oosten

Het conflict in Zuid-Oost-Turkije krijgt een nieuwe impuls als de PKK (de Koerdische Arbeiderspartij) de wapens tegen het Turkse regime opneemt.

Vanaf 1992 groeit het conflict uit tot een echte oorlog. Het leger zet alle middelen in om het verzet te breken, tot vandaag evenwel vruchteloos. De noodtoestand die is afgekondigd in tal van Koerdische provincies zorgt ervoor dat er geen pottenkijkers zijn. Bovendien gelden uitzonderingswetten, die het leger en politiediensten in een uiterst machtige positie plaatsen. Parlementaire controle is al meerdere keren onmogelijk gebleken. Dit opent de deur voor mensenrechtenschendingen op grote schaal.

Op 17 maart 1993 – in Bar Elias, Libanon – kondigt Abdullah Öcalan een andere koers aan: “Ik ben bereid om het terrorisme en het separatisme te veroordelen; wij zijn geen communisten meer, maar patriotten”.⁷ Hij kondigt een éézijdig staakt-het-vuren aan en zegt ook bereid te zijn om te praten over autonomie voor de Koerden binnen een federaal Turkije. Daarmee laat de PKK de oude eis van onafhankelijkheid vallen. Het staakt-het-vuren zou gehandhaafd blijven onder de volgende voorwaarden:

- er moet een einde komen aan de militaire operaties
- toekenning van culturele rechten
- de vrijheid van taal van het Koerdische volk moet worden erkend
- de staat van beleg moet worden opgeheven
- het recht op vrije organisatie en politieke activiteit moet worden erkend

Op 8 juni komt formeel een einde aan het bestand als blijkt dat het Turkse leger geenszins van plan is om de militaire campagne stop te zetten en in te gaan op de eisen van de PKK. Öcalan zal later meermaals oproepen lanceren voor een politieke oplossing (o.a. in maart en november 1994).

De meer gematigde houding van de PKK zorgt paradoxaal genoeg voor het opvoeren van de militaire activiteiten. Het lekken in november 1993 van de geheime brief geschreven door toenmalig president Özal (die kort na het schrijven van de brief zou overlijden) aan premier Demirel (huidig president) toont de interne bezorgdheid voor de escalatie. Officieel was er helemaal geen sprake van een Koerdisch probleem. Volgens de regering was er enkel sprake van ‘terrorisme’. Özal spreekt in de brief (die het opschrift ‘top secret - for your eyes only’ draagt) echter wel van een Koerdisch probleem. Hij constateert in de bewuste brief dat de steun voor de PKK onder de Koerdische bevolking dramatisch is toegenomen: “de Turkse republiek wordt geconfronteerd met de grootste bedreiging van haar bestaan. Een sociale aardbeving kan een deel van Turkije afsnijden van de rest van het

land, en we kunnen er allen onder worden begraven. De PKK controleert dorpen en steden, snijdt wegen af, int belastingen, heeft haar eigen rechtbanken en presenteert zich als een alternatief bestuur⁸. Özal, die ten aanzien van de Koerden nog als vrij gematigd geldt, erkent dat de politiek van de regering ervoor zorgt dat het Koerdische nationalisme groeit. Toch is de politiek die hij in zijn brief aanbeveelt niet erg constructief te noemen.

De brief is uitermate belangrijk, omdat hij de strategie van het Turkse regime t.a.v. de Koerden uit de doeken doet. Daarin heeft hij het onder meer over de deportatie van 150- tot 200.000 Koerden naar het Westen, wat "onder dwang moet gebeuren". Er moet ook een speciale troepenmacht van 50.000 soldaten worden geformeerd en de PKK dient met alle middelen bestreden te worden; ook als daar desinformatie voor nodig is: "De regering moet haar propaganda tegen de PKK opvoeren om in de gunst van de lokale bevolking te komen. Indien noodzakelijk moet daarbij gebruik worden gemaakt van desinformatie."

Daarmee zijn we bij ons volgende punt aanbeland.

1.4. De PKK- 'terroristen'

Volgens de versie van de opeenvolgende Turkse regeringen en de militairen is de PKK een 'separatistische' en 'terroristische' organisatie waarmee niet wordt onderhandeld. Volgens de PKK en de meerderheid van de Koerden daarentegen gaat het om een bevrijdingsstrijd.

De Turkse propagandamachine is er vrij goed in geslaagd om de eigen versie van de feiten in het discours te krijgen van heel wat politici en media in het Westen.⁹ Getuige het verbod van de PKK in Duitsland en Frankrijk, de operatie Spoetnik in eigen land tegen de 'PKK-zender' Med-TV in Denderleeuw, maar ook de berichtgeving in heel wat media die de officiële Turkse begrippen 'separatisme' en 'terrorisme' klakkeloos overnemen. De werkelijkheid is veel genuanceerder.

Het antwoord op de vraag of de PKK al dan niet een terroristische organisatie is, is niet zonder belang, omdat het meteen iets zegt over het al dan niet legitieme karakter van de PKK-strijd en de aanpak ervan. Wie het terrorisme poogt neer te slaan, kan al wat driester te werk gaan of beter, heeft soms geen andere keuze dan geweld. Getuige een rapport van het Amerikaanse Congres uit juni 1997. In verband met de mensenrechtenschendingen stelt het rapport dat de meeste schendingen plaatsvonden tijdens de operaties tegen de PKK: "De PKK is een terroristische

⁸ Volkskrant 17 november 1993

⁹ In de Turkse media is er weinig dissonantie. Kranten die een genuanceerder beeld van de PKK geven, worden gecensureerd of krijgen een publicatieverbod opgelegd zoals de krant *Özgür Gündem*. Voor westerse journalisten zijn er heel wat overheidspublicaties over het 'terrorisme' ter beschikking die dikwijls als wetenschappelijke studies worden gepresenteerd. Mooie voorbeelden daarvan zijn: *Separatist terror: Menace of the post cold war period. A case study of the PKK in Turkey*. Istanbul, Foundation for Middle East and Balkan Studies (OBIV), 1994 en *Terrornest in Europa. Griechenland*. Ankara, Türkische Stiftung für Demokratie, september 1995.

organisatie" en "vormt een bedreiging voor Turkijes veiligheid." Het rapport kwam er om verdere wapenleveranties te verantwoorden.¹⁰

De PKK is ontstaan uit de Democratische Patriottische Associatie van Hoger Onderwijs in Ankara (ADYÖD), een linkse studentenorganisatie. Abdullah Öcalan (bijgenaamd Apo) werpt zich van in het begin op als leider. Met de staatsgreep in 1980 verkeren de meeste linkse organisaties in de illegaliteit en zijn ze het voorwerp van zware repressie. Sinds 1984 voert de PKK militaire operaties aanvankelijk met het oog op een onafhankelijk Koerdistan. In 1986 krijgt de militaire vleugel van de PKK gestalte in de vorm van het Volksbevrijdingsleger (ARGK).

Van meet af aan blijkt alvast dat de PKK het product is van de Turkse staat zelf. Tot op vandaag worden partijen die de Koerdische verzuchtingen langs parlementaire weg proberen aan te kaarten verboden.

De in mei 1990 opgerichte pro-Koerdische partij HEP (Halkin Emek Partisi - Volkspartij van de Arbeid), die na de verkiezingen van oktober 1991 kan rekenen op 22 parlamentsleden, wordt op 14 juli 1993 door het Turkse Constitutioneel Hof buiten de wet geplaatst, omdat de partij zou streven naar separatisme. De opvolger van HEP, de DEP (Demokrasi Partisi - Democratische Partij) houdt het net nog geen jaar uit. Een vredesverklaring van de DEP-leiding, met een oproep tot een vreedzame oplossing van de Koerdische kwestie, de verwerping van oorlog als politiek instrument en een vraag naar vrede tussen Koerden en Turken worden als aanleiding genomen om ook de DEP te verbieden.¹¹ Op basis van artikel 8 van de wet op het terrorisme worden in 1994 daarenboven acht Koerdische parlamentsleden van de DEP gearresteerd, hoewel ze parlementaire onschendbaarheid genieten. Vier parlamentsleden zuchten sedertdien in de gevangenis. De bekendste onder hen, Leyla Zana, die 15 jaar moet uitzitten, heeft van het Europees Parlement de Sacharov-prijs gekregen. De nieuwe partij, HADEP (Halkin Demokrasi Partisi - Democratische Volkspartij), haalt tijdens de verkiezingen van december 1995 de nieuw ingevoerde kiesdrempel van 10 procent niet. Vandaag staan opnieuw zeven kaderleden van HADEP terecht. Zij worden er van beschuldigd lid te zijn van een organisatie die de politieke vleugel zou zijn van de PKK. Zij lopen kans op een gevangenisstraf van 22 jaar en 6 maanden.¹²

Het spreekt vanzelf dat heel wat Koerden daardoor gefrustreerd geraken en enkel nog heil zien in het opnemen van de wapens, iets anders dus dan wat doorgaans onder terrorisme wordt begrepen.

Een ander element waarmee rekening dient te worden gehouden is de steun die de PKK geniet van het volk. Die steun is alvast massaal. Dat is ook de eensluidende conclusie van de tienkoppige Belgische delegatie, onder wie VU-

¹⁰ Zie: Turkish Probe, 22 augustus 1997. Ruim 20% van een 41 miljard dollar lening van de VS aan Turkije in 1994 is gebruikt voor de strijd tegen de PKK. Zie: Jane's Intelligence Review, april 1995, vol. 7, nr 4

¹¹ Verzelen, Katy. *De Koerden en zelfbeschikkingsrecht* (nationaal en internationaal). Brussel, Koerdisch Instituut, 1997, p. 60

¹² Turkish Daily News, 18 maart 1998

senator Jan Loones, die de jaarlijkse Newroz-vieringen op 21 maart 1998 in Diyarbakir heeft bijgewoond. Zowel op de massamanifestaties als uit privé-gesprekken met tal van gewone Koerden bleek duidelijk de onverholen steun aan de PKK. Volgend citaat van een zeventienjarig meisje is illustratief: "Ik wil ook naar de bergen. De guerrillastrijders zijn echt moedig. Zij helpen ons echt. U niet (de journaliste n.v.d.r.). De regeringen in Europa luisteren toch niet naar uw verhalen. Maar als zij niet in de bergen zouden zijn, konden wij hier nu niet feesten. Voor mijn vader en mijn moeder zou het wel heel erg zijn. Maar ik ben niet bang, eigenlijk zijn we toch al dood." ¹³

Het is ook het Koerdische volk dat de strijd van de PKK financiert en niet zoals de Turkse overheid voortdurend beweert via maffia(drugs)praktijken. Een Duitse journalist kreeg de gelegenheid om dit in Duitsland grondig na te trekken.¹⁴ De Duitse politiediensten waren telkens formeel: er is geen enkele aanwijzing dat de PKK zich in Duitsland met drugshandel bezighoudt.¹⁵ Ook de fameuze operatie Spoenik in Denderleeuw tegen de Koerdische zender Med-TV, die trouwens op heel wat Koerdische kijkcijfers kan rekenen, heeft geen enkele aanwijzing in die richting opgeleverd. De financiële steun blijkt vooral te komen van Koerdische zakenlui, maar ook van gewone gezinnen.

De Turkse militairen vinden vooral bewijzen voor het terrorisme van de PKK in het elimineren van zogenaamde 'non-combattants'. Maar ook hier is enige nuancering op zijn plaats. Eind 1994 heeft de PKK een verklaring afgelegd waarin deze stelt de Genève-conventies van 1949 m.b.t. het oorlogsrecht te respecteren.¹⁶ In één adem maakt de organisatie een lijst bekend met groepen die ze als 'legitieme' militaire doelen beschouwt. Het gaat telkens over onderdelen van de Turkse veiligheidsdiensten met inbegrip van de zogenaamde dorpswachters, een soort goed betaalde burgerwachten, die men moeilijk als louter burgerdoelen kan beschouwen.

Het voorgaande pleit de PKK niet helemaal vrij. Er zijn aanwijzingen dat, vooral in de jaren tachtig, enkele kaderleden fysiek zijn geëlimineerd en dat er inderdaad burgers zijn gedood door de PKK. Hoe verwerpelijk ook, dit zijn praktijken die ook bij andere bewegingen voorkomen (bijvoorbeeld, de PLO en het ANC in volle bevrijdingsstrijd) en maken nog niet meteen dat er sprake is van terrorisme.

Uit de opeenvolgende verklaringen van Abdullah Öcalan blijkt alvast dat de bal in het kamp ligt van de Turkse overheid. De PKK wil dat er aan de oorlog een

¹³ Van Os, Carla. Newroz 1998: twee doden, dertig gewonden en tweehonderd Koerdische arrestanten. In: *Vrij Nederland*, 28 maart 1998

¹⁴ Stein, Gottfried. *Endkampf um Kurdistan? Die PKK, die Türkei und Deutschland*. Bonn, Aktuell, juni 1994, pp. 124-132

¹⁵ In Duitsland wonen ongeveer 500.000 Koerden met een zeer sterke PKK-aanhang. We kunnen er dan ook van uitgaan dat een onderzoek naar mogelijke maffiapraktijken representatief is voor de rest van Europa.

¹⁶ Ismet G. The PKK. Terrorists or freedom fighters? In: *The international journal of Kurdish Studies*, Vol. 10, Nrs 1-2, 1996

einde komt; Öcalan heeft zelfs brieven geschreven aan diverse westerse leiders waarin hij zich bereid verklaart alle gewapende activiteiten te stoppen als de dialoog wordt aangegaan.

De militairen blijven echter kiezen voor de militaire weg. Het officiële standpunt luidt dat er niet wordt onderhandeld met terroristen. De herhaalde vraag van de PKK om te onderhandelen en te zoeken naar een politieke oplossing wordt door het leger gezien als een teken van zwakte. Dit verklaart wellicht de grote operaties van het Turkse leger in het Zuid-Oosten, maar ook over de grenzen (bombarde-menten en artilleriebeschietingen op guerillakampen in Iraaks-Koerdistan en Iraans-Koerdistan), met als gevolg dat ook soevereine landrechten worden geschonden.

'Vuile' oorlog

Die politiek van geweld wordt tot vandaag consequent voortgezet. Alternatieven worden geschuwd.¹⁷

Alle elementen wijzen er bovendien op dat er, van de kant van het leger en de verschillende veiligheidsdiensten, een echte 'vuile' oorlog wordt gevoerd, met oorlogsmisdaden allerhande.¹⁸ Het blijft evenwel wachten tot de eerste oorlogsmisdadigers worden aangeklaagd. Nochtans is er genoeg materiaal voorhanden om de hele Turkse militaire top te vervolgen.

Zoals steeds bij een oorlog wordt het hele Koerdische volk getroffen. Het feit dat gewone dorpingen als ontmijners worden gebruikt toont dat er geen onderscheid wordt gemaakt tussen burgerbevolking en gewapend verzet.¹⁹ De oorlog heeft de streek economisch aan de grond gebracht, met massale werkloosheid tot gevolg. Alles wijst erop dat de economie een bewust doelwit is van het leger, speciaal in de afgelegen en moeilijk toegankelijke gebieden. Boeren worden gedwongen hun goed achter te laten.

Alleen al in de maand juni 1994 zijn 40.600 ha bossen en velden afgebrand, waarbij de bewoners van meer dan 100 dorpen zijn getroffen.²⁰ Volgens de Turkse mensenrechtenorganisatie IHD kan men zonder overdrijven stellen dat er geen bossen meer zijn in de regio waar de noodtoestand heerst. Tot op vandaag worden

¹⁷ Zo heeft het leger vorig jaar een verbod ingesteld op het houden van een internationale conferentie voor "een vreedzame oplossing van de Koerdische kwestie in Turkije" op 8 en 9 mei 1997. De organisatie was in handen van werkgevers- en werknemersorganisaties, mensenrechtenorganisaties met tal van deelnemers uit politieke kringen in Europa. Zie: CILDEKT (Comité international pour la libération des députés kurdes emprisonnés en Turquie), Paris, nr. 63, 1997

¹⁸ Human Rights Watch. *Weapons transfers and violations of the laws of war in Turkey*. Human Rights Watch, New York, november 1995

¹⁹ Op 16 december 1996 dwongen 200 soldaten en 50 dorpswachters de bewoners van het dorp Tekevler van het district Batman-Sason door een mijnenveld te lopen; gelijkaardige gevallen zijn bekend rond de dorpen Gundenu en Kelhesna. Zie: Özgür Politika 20 februari en 1 maart 1997

²⁰ *Habitat II alternative report. Equal, free and non-discriminatory right to settlement*. Istanbul, IHD, 1996, p. 25

tal van dorpen ontruimd om te vermijden dat de PKK er zich kan bevoorraden. In 1993 waren dat er 874, in 1994 stijgt het aantal tot 2.374, in 1995 gaat het om 2.489 dorpen, in januari 1997 om 2.759.²¹ De laatste cijfers gaan in de richting van 3.000 dorpen en meer.

Officiële cijfers melden dat 85 tot 90 procent van de mensen uit de dorpen naar de steden is getrokken.²² Naar schatting vijf miljoen mensen zijn buiten hun wil van woonplaats moeten veranderen. De mensen die daardoor naar de steden in het westen trokken moeten overleven in een ongezonde situatie.

Volgens het resultaat van een onderzoek naar de gemigreerde families in de steden Istanbul, Bursa en Mersin (341 families, resp. 3.258 Koerden) heeft 53 procent van de kinderen geen school meer bezocht. 78,9 procent van de werkbekwamen vond geen job. Van zij die wel een job konden bemachtigen werkte 83 procent zonder sociale zekerheid. 71,5 procent van de familieleden werd van tijd tot tijd gearresteerd enkel omwille van hun Koerdische identiteit. Sinds hun immigratie kon 53,5 procent geen medisch centrum meer bezoeken.

De balans van de oorlogsmisdaden is schrijnend. Van 1989 tot 1996 zijn er 1.538 mensen in de zone waar de noodtoestand heerst gedood zonder dat hun moordenaars werden geïdentificeerd. De slachtoffers hebben gemeenschappelijke eigenschappen, waardoor ook de identiteit van de moordenaars kan worden vermoed: winkeliers die hun winkels sloten na een oproep door de PKK, Koerdische intelligentia, mensenrechtenactivisten, verdacht van relaties met de PKK, ooggetuigen van diezelfde moorden. Volgens IHD zijn in de meeste gevallen de sporen van de veiligheidsdiensten heel duidelijk. Deze cijfers zijn exclusief de doden waar linkse militaire fracties (zoals de PKK) zijn bij betrokken.

Tussen 1991 en 1995 zijn er 701 mensen op een buitenrechtelijke wijze gedood. Tussen 1980 en 1997 zijn er in Turkije 500 mensen in gevangenschap verdwenen; 80 procent van de verdwijningen vonden plaats in de zone waar de noodtoestand heerst. Er is geen serieus onderzoek gevoerd naar het waarom van de verdwijningen. De meeste gevallen zijn niet opgelost. Alleen in het jaar 1996 werden door IHD in totaal 226 verdwijningen vastgesteld in de Koerdische provincies.²³ Tussen 1983 en 1994 zijn er 230 mensen gedood na marteling. Martelen blijft een gewone praktijk in de detentiecentra, vooral in de Koerdische regio. Vrijheid van expressie is sterk gelimiteerd. In totaal zijn voor 1712 jaren gevangenisstraffen uitgesproken in 1995 voor overtreding van art. 159-312 van de Turkse strafwet en art. 6 van de anti-terroristische wet omdat meningen vrij werden geuit.

²¹ Human Rights Watch. *Weapons and transfers and violations of the laws of war in Turkey*. New York, november 1995, p. 23; Human Rights Foundation of Turkey (HRFT). *Human Rights Report 1994*. Ankara, september 1995, pp. 61-74; Insan Haklari Dernigi (IHD). *Human Rights, freedoms and democracy*. Istanbul, augustus 1997, pp. 18-19; Jongerden J., Oudshoorn R., Laloli H. *Het verwoeste land. Berichten van de oorlog in Turks Koerdistan*. Breda, De Papieren Tijger, 1997; Eigen interviews augustus-september 1997, maart 1998.

²² Aksiyon 3 tot 5 juni 1995

²³ Özgür Politika, 14 januari 1997

Westerse belangen

Dam tegen het moslimfundamentalisme

Turkije geniet aanzien in het Westen omdat het land gezien wordt als een dam tegen het moslimfundamentalisme, dat – conform de uitspraken van voormalig NAVO-Secretaris Generaal Willy Claes – het nieuwe grote gevaar vormt voor het Westen sedert de val van de muur.

Dit gebeurt op twee manieren. Ten eerste fungeert Turkije als modelstaat voor islamitische landen. Mustafa Kemal (Atatürk) heeft begin deze eeuw het Turkse politieke bestel aan een radicale koerswijziging onderworpen. Uit een typisch moslimrijk groeide het moderne Turkije dat zich spiegelde aan het Westen en koos voor een strikte scheiding van kerk en staat gekoppeld aan een sterk nationalistische politiek.

Het tweede element, namelijk de historische en culturele banden die Turkije heeft met de nieuwe republieken in Centraal-Azië en de Kaukasus, houdt nauw verband met het voorgaande, namelijk het feit dat een groot deel van de bevolking er zich bekent tot de islam (de Soennitische variant). Die positie plaatst Turkije tegenover die andere ambitieuze regionale macht Iran. Het Westen is als de dood voor een scenario waarbij het Iraanse model ingang zou vinden in de nieuwe republieken. Turkije geniet vooralsnog van het voordeel dat de nieuwe republieken overwegend bevolkt worden door Turkmenen, wat zeker in extreem-rechtse kringen (de MHP, de grijze wolven) aanleiding is om het Groot-Turkse Rijk opnieuw op de agenda te krijgen.

De consequentie is dat de steun van het Westen een enorme duw in de rug betekent voor het Kemalisme. Kemalisten zien in deze houding een verdere legitimering voor hun aanpak van het Koerdische vraagstuk, dat officieel trouwens niet bestaat.

Wapenverkoop, mooi meegenomen

De Turkse wapenbehoeften zijn schijnbaar oneindig. De voortdurende ruzies met Griekenland en het geval Cyprus zitten daar uiteraard voor iets tussen. Maar vooral de oorlog in het Zuid-Oosten tegen de Koerden kost handenvol geld. Zeker een derde van het leger opereert in dit gebied. Daarnaast zijn er tal van speciale troepen (Jandarma, Özel Tim, Dorpswachters) met elk hun eigen wapennoden.

Volgens het Zweedse onderzoeksinstituut SIPRI (Swedish International Peace Research Institute) was Turkije gedurende de gecumuleerde periode 1991-1995 de belangrijkste importeur van de wereld. Met 8,096 miljard \$ ging Turkije landen als Egypte, Japan, Griekenland, Indië, China en Israel vooraf.

Het Turkse leger telt, op de VS na, het hoogste aantal manschappen (ongeveer 560.000 manschappen; 800.000 met de Jandarma en andere paramilitaire troepen).

In 1997 bedroeg het militair budget 5,286 miljard \$, maar daar bovenop komen ook nog middelen uit het Fonds voor de Steun aan de defensie-industrie, dat gespekt wordt via belastingen op o.a. alcohol en tabak en door inkomsten uit de loterij. Tot eind 1996 keerde het fonds naar schatting 6,5 miljard \$ uit aan het leger. Voor 1997 liggen de schattingen op 1 miljard.²⁴

Het Turkse leger heeft intussen zijn budgettaire noden bekendgemaakt voor de verdere modernisering van het leger. Volgens de generale staf is er de komende 25 jaar 150 miljard \$ nodig voor wapens en militaire uitrusting. De verdeelsleutel is als volgt: 60 miljard zou toekomen aan de landmacht, 25 miljard aan de zeemacht en 65 miljard aan de luchtmacht. Een deel van die noden is nu al vastgelegd in een defensieplan (OYTEP) van het Ministerie van Defensie²⁵. Tussen 1996 en 2007 wil het defensie ministerie 31 miljard spenderen. Het programma voorziet o.m. in de aanschaf van enkele duizenden pantservoertuigen, meer dan 100 aanvalshelikopters, bijtankvliegtuigen en AWACS (radarvliegtuigen), oorlogsschepen, raketsystemen, communicatiesystemen en verschillende moderniseringsprogramma's (vooral van gevechtsvliegtuigen). Volgens TQBB (Turkse kamer van koop-handel) zou bij ongewijzigde situatie 79 procent van die aankopen in het buitenland moeten geschieden.

Het is dus duidelijk dat Turkije de westerse defensie-industrie geen windeieren legt. Dit is belangrijk, zeker nu de wapenmarkt wereldwijd slinkt. Teveel kritiek kan dit alles in gevaar brengen. Momenteel is er veel te doen rond een uitgeschreven Turkse offerte voor 145 gevechtshelikopters waarnaar onder meer drie Amerikaanse bedrijven hengelen: Bell-Textron (King Cobra), McDonnell Douglas (Apache Long Bow) en Sikorsky en Boeing (Commanche verkennings- en gevechtshelikopter - RAH-66). De betrokken Amerikaanse bedrijven overhandigden in november 1997 een "waarschuwingsbrief" aan president Clinton met een oproep geen verdragingsmaneuvers te laten oplopen bij deze deal!

Strategische belangen

Wapenleveranties komen er niet zo maar. Tijdens de koude oorlog was Turkije een puzzelstuk van de NAVO-defensiegordel aan de zuidflank van de Sovjetunie. Redelijkerwijs zou de verwachting dan ook zijn dat na de ineenstorting van het oostblok de militaire betekenis van Turkije zou afnemen. Niets is minder waar. Tot vandaag blijven de Verenigde Staten, die een sleutelrol spelen in de westerse relaties met Ankara, veel belang hechten aan Turkije. Een rapport aan het Amerikaanse Congres (Juni 1997) heeft het over Turkijes "groot strategisch belang" van vooral de "VS-belangen in Europa, het Midden-Oosten, de Kaukasus en centraal-Azië."²⁶

In het verleden was Turkije lid van CENTO (Central Treaty Organisation), samen met Pakistan en Iran. De organisatie is vergelijkbaar met de NAVO en zou o.a. als

²⁴ CILDEKT, 28 maart 1997

²⁵ Turkish Daily News, 12 april 1997

²⁶ Turkish Probe, 22 augustus 1997

tegenwicht dienen voor de Sovjetambities in het Midden-Oosten en Azië. Turkije vormde het hoofdkwartier en was daardoor ook meteen de fysieke link met de NAVO. Midden '70 bloedde CENTO evenwel dood en was er bovendien de Turkse inval in Cyprus (1974). Iran zou tot aan de revolutie fungeren als belangrijkste militaire steunpunt. Na de Iraanse revolutie groeide opnieuw de Amerikaanse belangstelling voor Turkije. Reeds voordien (1978) had het Congres een einde gemaakt aan het wapenembargo (ingesteld na Cyprus).

In mei 1980 kwamen beide landen tot een belangrijk akkoord: DECA (Defensie en Economische Samenwerkingsakkoord). DECA stipuleerde o.m. dat de samenwerking tussen beide landen de militaire capaciteiten moet verhogen. Bovendien voorzag de overeenkomst dat de VS de controle kregen over twaalf bases, waaronder Incirlik, die hun nut zouden bewijzen in de Golfoorlog tegen Irak. DECA voorzag ook in specifieke 'upgrade'-programma's voor het Turkse leger. De staatsgreep een paar maanden later had nauwelijks invloed op de militaire relaties, integendeel. De overeenkomst zou een maand na de staatsgreep in werking treden.

Nagenoeg alles wat Amerika vandaag aan wapens exporteert naar Turkije is terug te voeren op DECA.²⁷ In de periode 1990 tot 1995 bedroeg de verkoop van de VS aan Turkije 6,074 miljard dollar.²⁸ Vooral vanaf '92, het begin van de escalatie van de oorlog tegen de PKK, groeide de steun vanuit de VS. De VS-regering zelf schatte dat zij in 1995 instonden voor 80 procent van de militaire uitrusting van Turkije.²⁹

Tijdens de tweede Golfoorlog tegen Irak blijkt nog maar eens het strategische belang van Turkije. Het land toont zich gewillig en stelt zijn vliegtuigbasissen ter beschikking van de westerse alliantie. Kort daarop zal deze alliantie Turkije belonen met een potje ter waarde van 3,5 miljard dollar uit het Gulf Defence Fund. Bovendien zal het Westen voortaan een oogje toeknippen bij de repressie tegen de Koerden die, toeval of niet, kort na de Golfoorlog zwaar wordt opgevoerd.

Olie en gas

Meer dan ooit spelen olie- en gasbelangen een prominente rol in de beschermende houding van het Westen ten aanzien van Turkije. Het land vormt immers de brug naar twee immense oliegebieden: het Midden-Oosten en sedert het uiteenvallen van de Sovjetunie, de Kaukasus en Centraal-Azië. Voor de ontsluiting van dit laatste gebied is Turkije gewoon onmisbaar.

Bakoe, de hoofdstad van de Kaukasische republiek Azerbeidzjan, is meer en meer hét knooppunt van de olie- en gasdistributie aan het worden. De Verenigde Staten, maar ook Europa, willen vermijden dat die distributie verloopt via Rusland (met de zwakke schakel Tjetchenië) omdat dit de afhankelijkheid teveel zou

²⁷ Thompson, Peter L. United States-Turkey Military relations: treaties and implications. In: *The International Journal of Kurdish Studies*, Vol. 9, nr. 1 & 2, 1996, pp. 103-113

²⁸ Arms Trade News, juli 1996

²⁹ Human Rights Watch. November 1995, ibidem

vergroten. Iran, als verguisde moslimstaat, is eveneens uit den boze. Een Turks-Iraans voorstel voor een traject dat over beider grondgebied loopt is door de VS al afgewezen. Bij dit alles komt dat de Azeri's een Turkmeens volk zijn. In Turk-nationalistische kringen worden zij dan ook vereerd als hun 'bloedsbroeders' en die liefde is wederzijds.³⁰ Al wie oliebelangen in het gebied heeft kan dus maar beter beste maatjes zijn met het Turkse regime. De VS en Turkije zijn dan ook samen druk in de weer om de nieuwe oliepijpleidingen af te leiden via Turkije richting Zwarte Zee of via Ceyhan naar de Middellandse Zee. In december '97 is er tussen de VS, Turkije en Turkmenistan een akkoord gesloten voor een oliepijpleiding met Turkmeens gas via de Kaspische Zee en Bakoe naar Turkije.

Het precieze Bakoe-Ceyhan-traject is nog niet gekend. Er rijst nog twijfel rond twee doorvoerlanden: ofwel via Georgië ofwel via Armenië. Vast staat wel dat Iran en Rusland niet voorkomen in de peperdure studie (2 miljoen \$) over het traject, dat in handen is van het Duitse bedrijf PLE. Maar merk op dat alles over Koerdisch grondgebied verloopt.

Ook Rusland en Israël zien in Turkije een onmisbare schakel voor hun olie- en gastoevoer. In dezelfde periode kwam er een akkoord tussen de drie landen voor transport van Russisch gas naar Israël via Turkije langs een Zwarte-Zee-pijpleiding. Rusland en Turkije kwamen ook tot eensgezindheid m.b.t. een studie over het transport van Azerbeidzjaanse en Khazakstaanse olie via Samsun-Ceyhan en via Bakoe-Ceyhan. Het laatste is trouwens het zoenoffer van de VS voor hun eigen plannen.

3. Conclusie

Ondanks de oorlog tegen de Koerden en de misdaden die er worden begaan, wordt Turkije door de NAVO vertroeteld. Het bondgenootschap blijft uiterst karig met kritiek op de Turkse handelwijze in het Zuid-Oosten. Dit lijkt eigenaardig, zeker nu de NAVO zich meer en meer opwerpt als de militaire arm van het internationale rechtssysteem en zich bijvoorbeeld ten dienste stelt van de OVSE (Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa) voor het installeren van de veiligheid in landen (ook buiten de verdragszone) waar die bedreigd is. Maar misschien is dit toch niet zo vreemd. Het bevestigt het vermoeden van vele vredesorganisaties, dat de NAVO in de eerste plaats dient om bepaalde politieke en economische belangen af te dwingen.³¹ In het geval van Turkije is alleszins weinig te merken van 'elementaire waarden en beginselen' zoals stabiliteit, veiligheid en democratie.³² De oorlog in

³⁰ Zie Braam, Stella en Ülger, Mehmet. *De Grijsse Wolven. Een zoektocht naar Turks extreem-rechts*. Amsterdam, Nijgh & Van Ditmar, 1997

³¹ Spriet, Georges en De Brabander, Ludo. *J'élargis, donc je suis... Over de uitbreiding en het bestaan van de NAVO*. In: *Samenleving en Politiek*, nr 6, 1997

³² Roth, William V. jr. Een nieuwe scheppingsdaad: de parlementaire dimensie van de Navo-uitbreiding. In: *NAVO-kroniek*, nr 2, 1997

Turkije ontmaskert de NAVO. Geen enkel politiek discours pro-NAVO kan dit nog rechtzetten.

En België...? België is op minstens drie manieren mee schuldig aan de oorlogsmisdaden in Turkije. Ten eerste door de participatie van Belgische bedrijven aan de Birecik-dam als onderdeel van het omstreden GAP-project, ter waarde van enkele miljarden. Ik heb het hier nog niet gehad over dit dammenproject en de conflictrol van water in het gebied, maar het is ondertussen voldoende bekend dat het GAP-project ook een onderdeel is van de strijd tegen de Koerden. Voor de dammen zijn er al heel wat dorpen van de kaart geveegd.

Ten tweede blijkt uit de in januari van dit jaar gepubliceerde landenlijst over de Belgische wapenuitvoer in 1996 (bezorgd aan de voorzitters van de Kamer- en Senaatscommissies van Buitenlandse Betrekkingen), dat België voor 152,835 miljoen fr. wapens levert aan Turkije. Daarmee is België op minstens vier van de vijf criteria in overtreding met de eigen wapenhandelwet van 1991.

Ten derde is België medeplichtig als lid van de NAVO. De NAVO zet gezamenlijke militaire strategieën op, voert 'vredesoperaties' uit, enz. Het is niet ondenkbeeldig dat Belgische troepen broederlijk naast Turkse troepen worden ingezet. Als het de Belgische overheid menens is met de mensenrechtenschendingen, maar ook met de zogenaamde (vredes, en veiligheids-)opdracht van de NAVO, dan kan ons land zich alleen maar consequent gedragen door het Belgische lidmaatschap van de NAVO op te schorten.

Ludo De Brabander is stafmedewerker van *Vrede* vzw. en lid van *Coördinatie "Stop de oorlog tegen het Koerdische Volk."* Hij reisde in augustus/september 1997 mee met de Musa Anter Vredestrein en in maart van dit jaar met de Belgische delegatie naar Turkse-Koerdistan. De vzw *Vrede* verricht onderzoek naar de oorlog in Turkije en in het bijzonder naar de wapenhandel met dit land. Een gedetailleerde voorlopige lijst van de wapencontracten is te verkrijgen op het secretariaat. In het najaar verschijnt hier een publicatie. Info: Tel 09/233.46.88